

Örtofta

av Sylve Åkesson

ÖRTOFTA slott ligger mitt emellan Eslöv och Lund. Slottsbyggnaden uppvisar den blandning mellan gamla skånska stildrag och fransk renässansstil, som är så typisk för arkitekten Ferdinand Meldahl, efter vars ritningar en stor ombyggnad av borgen skedde 1857-61. Anläggningen består av en mängd byggnadskroppar i form av torn och paviljonger under höga, tältliknande skiffertak. Till sina äldsta delar härrör byggnaden från slutet av 1400-talet. En restaurering har även företagits 1728, om vilken en över portalen uppsatt sandstenstavla med ätterna Barnekows och Stenbocks vapensköldar och initialer berättar. Sydost om borgen ligger ekonomibyggnaderna, av vilka de flesta uppförts runt mitten av 1800-talet, men från 1635 kvarstår en förnämlig ladugårdsbyggnad, som bär Henrik Ramels och hans hustrus initialer. Örtofta slott utgör tillsammans med omgivande gårdsbyggnader en mycket tilltalande miljö. Nära kyrkan, som ligger i anslutning till slottsparken, finns en skans från svensk-danska kriget 1676 och en vacker stenvalvbro i tre spann över Bråån, byggd 1776.

Gården är nämnd i gamla handlingar första gången som "Yrtofte" år 1346. Dess äldste kände innehavare är Trugot Has, som 1380 och 1381 skrev sig till Örtofta, då han tillsammans med andra skånska herremän slöt lands- och särfred med Sverige. Hans son Trued Has slogs till riddare vid Erik av Pommerns och den 12-åriga drottning Philippas bröllop i Lund 1406. 1411 ledde han byggnadsarbetet vid kung Eriks anläggning av Visborg på Gotland. Han var sådan fram till sin död 1437 ståthållare på Visborg och bedrev därifrån ett omfattande och inkomstbringande kaperi på Östersjön. Kung Erik av Pommern bosatte sig själv på borgen efter att han förlorat kungatiteln 1436 och residerade där till 1449, under vilken tid han ledde sjörövarverksamheten. Trued Has stod högt i gunst hos kungen och användes av denne ofta i beskickningar och förhandlingar. Det är därför inte troligt att han vistats någon längre tid på Örtofta. Herr Trued ärvdes 1437 av sin son Knud Truedsen Has, som var riddare och svenskt riksråd. Han skrev sig även till Klågerup. Hans namn förekommer under en mängd politiska dokument från den tidens många tvister om unionen. Han var tidvis bosatt på Örtofta. Unionsdrottningen Margrethe hade 1396 utfärdat förbud mot uppförandet av borgar eller fästen och först 1483 upphävdes detta förbud. Något fast stenhus har därför troligen inte uppförts på Örtofta före denna tidpunkt.

Knud Has dog 1481 och genom dottern Marens äktenskap med riddaren och riksrådet Tönne Vernersen Parsberg kom gården i en ny släkts ägo. Slakten Parsberg var bayersk uradel. Tönne Parsberg var länsman på Holbaek slott och på Lindholmen och satt 1502-04 som hövitsman på Varbergs slott. Som förläning hade han Gårdstånga län till sin död. Han anlätades ofta vid de ideliga förhandlingar med svenskarna som fördes åren 1504-13 i bl.a. Helsingborg, Malmö och Köpenhamn. Det var troligen han som vid slutet av 1400-talet lät uppföra det fasta stenhus, varav delar ingår i den nuvarande borgen. I sitt äldsta skick har detta antagligen varit en närmast tornartad byggnad av åtminstone samma höjd som den nuvarande huvudbyggnaden. Borgen omgavs på tre sidor av Bråån och man behövde bara gräva en grav tvärs över näset för att göra den försvarbar. Tönne Parsberg dog 1521.

Då ärvdes gården av hans dotter Gertrud, som gifte sig med riksrådet Johan Bjørnsen Björn till Nielstrup av fynsk uradelssläkt. Det sägs om honom, att han genom "sit ødsle liv satte mange ejendomme over styr til skade for sine børn og ved sin hoffærdige pragtlyst". Båda makarna dog i början av 1530-talet.

Örtofta ärvdes återigen på kvinnosidan av Anne Björn, som i sitt andra äktenskap gifte sig med Christoffer Johansen Lindenov till Fovslet och Drenderup. De efterträddes av sin son Johan, som troligen bodde på gården med sin hustru Mette Hansdatter Spiegel från Borgeby. Makarna skänkte en predikstol med deras vapen och årtalet 1580 till Örtofta kyrka. Under deras tid skall en tillbyggnad av borgen ha skett. Deras son Gottfrid var vid faderns död omyndig, och egendomen förvaltades därför en tid av modern och hennes nye man Mogens Svab. Kort tid efter sitt tillträde

sålde Gottfrid Lindenov godset till Eske Bille, som ägde Ellinge och det halländska Vallen. Denne dog barnlös 1619 och ärvdes av sin kusin riksrådet Eske Brok, vilken var ägare till många egendomar. Efter hans död 1625 delades dessa mellan tre döttrar, av vilka Brigitte Brok, gift med Tyge Brahe till Tosterup, fick Örtofta och Ellinge på sin lott. De sålde kort tid därefter båda godsen till Frands Lykke, som var gift med en syster till Brigitte. Han var en av sin tids största godssamlare i Danmark.

1632 sålde han Örtofta till landsdomaren i Skåne Henrik Ramel till Bäckaskog, medan Ellinge byttes bort till Mette Barnekow. Herr Henrik var ej bosatt på gården men intresserade sig likväl för godset och byggde den ovan nämnda ladugården samt ett torn på Örtofta sockenkyrka. Han dog 1653.

Under hela den hittills berörda tiden hade Örtofta den särställningen, att det ensamt bland skånska adelsgoods hade egen jurisdiktion eller birkerätt (birk = från häradsjurisdiktionen undantaget område). Det fanns visserligen andra birkerätter i Skåne, men de var samtliga kyrkliga. Den skånska birkerätten tillkom ungefär vid mitten av 1200-talet och var till en början avsedd för Lund och andra städer men kom senare även att gälla områden på landsbygden, som undantagits från den rådande häradsjurisdiktionen. Rätten omfattade full domsrätt och rätt till ådömda böter men medförde även skyldighet att avlöna birkefogde samt att underhålla birkehus och galge. En plats på gården kallas ännu i dag "Galgevången" som minne härav. Birkerätten ansågs ursprungligen som något synnerligen förnämligt, men sedan år 1427 hals- och handrätt samt en viss rätt till böterna beviljats åt alla adelsmän, var dess betydelse inte så stor. När den svenska tiden inträdde upphörde givetvis denna särställning för godset.

Efter Henrik Ramels död ärvde dottern Else egendomen. Hon gifte sig 1654 med vicepresidenten Christian Barnekow till Vittskövle och dog i barnsäng ett par år senare. Christian Barnekow, som blev Örtoftas förste ägare under den svenska tiden, gifte om sig med Birgitte Skeel till Vallö. Han fick med henne sonen Kjell Christoffer Barnekow, som endast tre år gammal ärvde godset, varför detta förvaltades av modern tills han blev myndig. Kjell Christoffer Barnekow gifte sig med Margareta von Ascheberg, som var dotter till den store härföraren greve Rutger von Ascheberg och ägde en mängd gods i Skåne. Karolineröversten Barnekow dog i en svår feber 1700. Hans två söner Rutger och Christian ärvde Örtofta och 1727 blev den senare ensam ägare genom att lösa ut brodern. Han gifte sig följande år med fältmarskalken greve Magnus Stenbocks dotter Eva Charlotta Juliana och bodde vanligen på Vittskövle, som han också ägde. Det var han som lät utföra en grundlig restaurering av Örtofta 1728. Han blev på 1740-talet landshövding i Kristianstad och överkommendant i residensstaden samt upphöjdes till friherre.

Efter Christian Barnekows död köptes Örtofta av hovmarskalken friherre Carl Filip Sack till Bergshammar, som var gift med hans dotter Margareta Magdalena. De bodde på slottet och blev begravda i Örtofta kyrka. Under deras tid gjordes mycket för att försköna och förbättra egendomen, bl.a. restaurerades slottets inre och nya trädgårdsanläggningar påbörjades under ledning av den skicklige trädgårdsarkitekten Adolf Fredrik Barnekow, bror till slottets ägarinna.

Sedan hovmarskalken Sack dött 1797 och hans änka 1805 tillträdde 1809 genom arv och inlösen äldsta dottern Eva Catharina Sack och hennes man, ryttmästaren greve Johan Henrik Dücker, död 1819. Efter änkegrevinnans död 1827 tillföll Örtofta hennes son majoren greve Carl Fredrik Dücker, som året därpå genomförde enskiftet på godset. Han dog 1854 och efterlämnade i äktenskapet med Eva Ottiliana Elisabeth Berg von Linde från Axelvold två söner, av vilka den äldre, Henrik Dücker, erhöll Örtofta. Det var denne som lät bygga om huvudbyggnaden till dess nuvarande utseende. Båda bröderna var ogifta och då Henrik Dücker avled 1892 utslocknade ätten med honom.

I sitt testamente hade han förordnat att godset skulle tillfalla friherre Jacob Bennet. Denne efterträddes 1951 av sin son friherre Carl Wilhelm Henrik Dücker Bennet, vilken 1955 överlät egendomen till sina barn. Godset och slottet är numera inte sammanhängande. Slottet ägs sedan 1989 av veterinär Peter C. Melinder och hans hustru Christine. Där finns veterinärklinik, hästverksamhet, galleri samt hotell- och festvåning för bl.a. bröllop och konferenser.

Källa: Sylve Åkesson, Skånska slott och herresäten